

ศัตรูที่มองไม่เห็น พ.ศ.2480-2488 : ความเจ็บป่วยของประชาชนในวรรณกรรมไทย

Invisible Enemy in 1937-1945 : Citizen's Sickness in Modern Thai Literary work

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ¹

Saharot Kittimahacharoen

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการนำเสนอภาพความเจ็บป่วยของประชาชนที่เกิดจากโรคภัยไข้เจ็บในช่วง พ.ศ.2480 - 2488 โดยศึกษาจากภาพแทนของวรรณกรรมไทยร่วมสมัยที่สำคัญบางเรื่อง ผลการศึกษาพบว่าสังคมไทยในพ.ศ.2480-2488 ต้องเผชิญกับเชื้อโรคและความเป็นโรคที่ร้ายแรงโดยเฉพาะวัณโรคซึ่งเป็นโรคสำคัญ รวมทั้งยังมีโรคบางประเภทที่เข้ามาคร่าชีวิตประชาชน ซึ่งความเจ็บป่วยของประชาชนนี้ในพ.ศ.2480-2488 นอกจากจะกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์แล้วในโลกของวรรณกรรมไทยร่วมสมัยในยุคสมัยดังกล่าวก็มีการกล่าวถึงความเจ็บป่วยของประชาชนอันมาจากโรคร้ายแรงนำเสนอในวรรณกรรมด้วย เช่น *หญิงคนชั่ว* *ข้างหลังภาพ* *พันทิพา* เป็นต้น ภาพนำเสนอความเจ็บป่วยของประชาชนดังกล่าวสะท้อนถึงรัฐกับการสาธารณสุขแล้ว ยังสะท้อนถึงสภาพปัญหาสังคม เศรษฐกิจ รวมทั้งการส่งเสริมของรัฐที่มีต่อสุขภาพของประชาชน หรือสุขภาพจิตของประชาชนด้วย ซึ่งถ้าประชาชนมีสุขภาพอ่อนแอ ย่อมส่งผลถึงความเข้มแข็งของชาติด้วย ดังนั้นความเจ็บป่วยของประชาชนจึงเป็น “ศัตรูที่มองไม่เห็น” อย่างหนึ่งที่รัฐจะต้องเร่งดำเนินการปราบปรามโดยด่วน นอกจากนโยบายการส่งเสริมความเป็นชาติในด้านอื่น ๆ

คำสำคัญ: วรรณกรรมไทย, ความเจ็บป่วย, วัณโรค

Abstract

This article aims to study presentations of pictures showing citizen's sickness as a result of diseases during 1937 - 1945. The study is based on pictures of some Thai important contemporary literatures. As a result of the study it is found that Thai society faced with germs and serious diseases, especially tuberculosis which was an important disease. Besides, there were some other diseases that killed people's lives. Apart from having the diseases mentioned in social and medical history, it is stated in many Thai contemporary literatures such as *Ying Kon Chua* (Bad Woman), *Khang Lang Phap* (Behind the Painting), *Panthipa*, etc. Such sickness pictures of people represent state and its public health as well as state's support to people's health. If the people are weak, national strength is affected. Therefore, citizen's

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

E mail : saharot.k@rumail.ru.ac.th

* Manuscript received April 19, 2021; revised May 28, 2021 and accepted June 28, 2021

sickness is one kind of “Invisible Enemy” that the state must urgently suppress so as to strengthen national strength in addition to other policies to boost nationalism.

Keywords: Modern Thai Literary work, Disease, Tuberculosis

บทนำ

สังคมไทยในพุทธศักราช 2480-2488 เป็นช่วงเวลาที่สังคมต้องเผชิญเหตุการณ์ที่สำคัญของโลกนั้นก็คือสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488) สงครามไม่ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งทรัพย์สินและชีวิต หากแต่ยังนำความเศร้าโศกมาสู่พลเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย การสิ้นสุดของสงครามโลกนำไปสู่การสร้างโลกใบใหม่ให้กับสังคมและพลเมืองไทยเพราะความน่าสนใจประการหนึ่งคือในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นยุคตรงกับรัฐออกมามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของพลเมืองในเวลานั้น หรือที่รู้จักกันอย่างดีคือนโยบายรัฐนิยม ซึ่งเกิดขึ้นในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี

ความจริงของบ้านเมืองตลอดจนการมีชีวิตที่ดีโดยดำเนินตามนโยบายของรัฐนิยมนั้น ความจริงแล้วเป็นกระบวนการหนึ่งที่รัฐพยายามทำให้ตะวันตกเข้าใจว่า “ไทย” เป็นประเทศที่มีอารยะและความศิวิไลซ์ทั้งการดำเนินชีวิตและร่างกาย ดังจะเห็นได้จากประกาศจากรัฐนิยมเกี่ยวกับการปฏิบัติทั้งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและร่างกาย เช่น การขึ้นตรงเคารพธงชาติ การแต่งกายให้ถูกต้องตามเวลาและสถานที่ การกล่าวคำทักทาย (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 178) หรือมีการส่งเสริมให้ผู้ชายทำหน้าที่การเป็นผู้ชายที่สมบูรณ์เป็นผู้นำครอบครัวที่ดี ซื่อสัตย์ต่อภรรยา ขณะเดียวกันก็มีการส่งเสริมให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านแม่เรือนประพฤติอยู่ในศีลธรรมจรรยา ซื่อสัตย์ต่อสามี ผลิตสร้างพลเมืองที่เข้มแข็งให้กับประเทศชาติ

ในด้านการสร้างความแข็งแรงให้แก่ร่างกายพบว่านโยบายหนึ่งของรัฐนิยมคือการประกวดการเพาะกายหรือชายงาม เพื่อแสดงถึงความแข็งแรงและแข็งแกร่งของร่างกาย ร่างกายพลเมืองจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งแสดงถึงความเข้มแข็งของรัฐ เพราะนอกจากการสร้างร่างกายของพลเมืองให้มีลักษณะสอดคล้องกับคตินิยมคนตะวันตกแล้ว ส่วนผู้หญิงก็มีการส่งเสริมการดูแลสุขภาพร่างกายด้วยการมีกิจกรรมประกวดนางสาวไทยเพื่อให้ผู้หญิงหันมาใส่ใจดูแลสุขภาพกันมากขึ้น โดยเริ่มมีการประกวดนางสาวไทยครั้งแรก พ.ศ.2477 แต่สำหรับในยุครัฐนิยมนั้นมีการเพิ่มมาตรฐานของเรือนร่างสัดส่วนที่ต้องถูกสุขลักษณะ ทั้งนี้มาตรฐานความงามของผู้หญิงในยุครัฐนิยมหรือยุคการสร้างชาตินี้นำไปสู่ความคิดเรื่องการสร้างร่างกายพลเมืองโดยเฉพาะฝ่ายหญิงด้วย (ก้องสกล กวินวิภูถ, 2545, หน้า 114) ส่วนเรื่องของโรคภัยไข้เจ็บก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่แสดงออกถึงความแข็งแรงของร่างกายพลเมือง มีหลักฐานว่าในช่วงปี พ.ศ.2480 รัฐบาลยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมโรคระบาดในพระนครเวลานั้น ซึ่งได้แก่ ไข้จับสั่น วัณโรค โรคเรื้อนและ โรคจิต เป็นต้น (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 179) ดังนั้นการปลูกฝังให้ร่างกายพลเมืองมีความแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยนั้น นับเป็นนโยบายที่สำคัญหนึ่งของรัฐที่ต้องการทำให้สำเร็จให้จงได้ ดังที่ปรากฏเป็นความจริงทางสังคมผ่านแถลงนโยบายของรัฐบาลด้านการสาธารณสุข ขณะที่วรรณกรรมซึ่งเป็นภาพนำเสนอสังคมและถ่ายทอดความเป็นจริงทางสังคมก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันถึง

นโยบายของรัฐที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของนักเขียนในเวลานั้นด้วย ดังจะเห็นได้ว่ามีวรรณกรรมหลายเรื่องแม้จะมีเนื้อเรื่องแนวชิงรักหักสวาท แนวครอบครัว แนวหญิงโสเภณี แต่นักเขียนก็ได้ใช้นโยบายรัฐที่ประกาศถึงเรื่องของสาธารณสุขมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่องในวรรณกรรมด้วย

บทความนี้ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการนำเสนอภาพโรคร้ายไข้เจ็บที่สำคัญบางชนิดที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของนักเขียนจนนำมาถ่ายทอด เป็นภาพบันทึกทางสังคมในดับทวรรณกรรม เพราะผู้เขียนบทความมีความสงสัยประการหนึ่งคือการที่นักเขียนได้ถ่ายทอดโรคสำคัญบางชนิดลงในวรรณกรรมนั้นน่าจะมีผลมาจาก 1.ผลกระทบของโรคร้ายที่สำคัญบางชนิดมีความรุนแรงต่อวิถีการดำเนินชีวิตของพลเมืองในสังคม และ 2.นโยบายของรัฐบาลในเรื่องการสร้างร่างกายพลเมืองมีผลต่อการเขียนวรรณกรรม

ศัตรูที่มองไม่เห็นใน พ.ศ.2480-2488

คำว่า “ศัตรูที่มองไม่เห็น” ที่ปรากฏในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการจะสื่อให้เห็นถึงคำจำกัดความของเชื้อโรคและโรคคือภัยร้ายกาจที่กำลังคุกคามชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเวลานั้น แม้ว่าการแพทย์ของไทยจะมีการพัฒนาหลายยุคหลายสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือการสาธารณสุขของไทยยังไม่มีเครื่องมือหรือยารักษาโรคใด ๆ ที่จะช่วยเหลือพลเมืองให้รอดพ้นจากภัยคุกคาม มิเช่นนั้นอาจจะไม่เกิดเหตุการณ์ที่ว่าโรคบางโรคคร่าชีวิตพลเมืองให้ถึงแก่ความตายปีละ 3-4 หมื่นคน (อ้างหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 179) โรคบางโรคที่สามารถคร่าชีวิตพลเมืองได้มากถึงขนาดนั้น ผู้เขียนบทความสันนิษฐานว่าคือโรคไข้จับสั่นหรือมาเลเรีย วัณโรค ซึ่งก็ปรากฏในหลักฐานกล่าวตรงกันว่าโรคติดต่อที่มีมากที่สุดอันดับหนึ่งคือไข้มาเลเรีย โรคที่คร่าชีวิตพลเมืองไทยรองลงก็คือวัณโรค (นัคดา ศรียากย์, 2524, หน้า 60) นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากวรรณกรรมบางเรื่องที่กล่าวถึงโรคที่เกิดขึ้นกับตัวละคร และจากการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับโรคร้ายที่สำคัญ พบว่ามีการกล่าวถึงโรคสำคัญที่ยังไม่สามารถควบคุมหรือป้องกันได้ นอกจากโรคไข้จับสั่นแล้วยังมีกามโรคและโรคเรื้อนด้วย (พระกรรมกิจของพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, 2557, หน้า 21) ดังนั้นโรคร้ายที่กล่าวมาจึงเป็น “ศัตรูที่(รัฐ)มองไม่เห็น” และกำลังถูกคุกคามยิ่งกว่าภัยของสงครามโลก เพราะบนทอนพลเมืองในชาติให้ลดลง ทำให้ชาติมีความอ่อนแอ

โรคร้ายที่สำคัญที่จะพูดในบทความนี้จะเชื่อมโยงให้เห็นถึงความร้ายกาจและน่ากลัว ซึ่งนำไปสู่ความรู้สึกนึกคิดของนักเขียนจนถ่ายทอดมาเป็นวรรณกรรม และที่สำคัญโรคร้ายดังกล่าวยังมีผลส่งต่อถึงยุคสมัย หลังจากกรอบเวลา พ.ศ.2480-2488 นั่นก็คือยังมีวรรณกรรมและเรื่องสั้นอีกบางเรื่องที่ได้นำเสนอภาพของ “ศัตรูที่มองไม่เห็น” นี้ยังคงเป็นภัยคุกคามต่อลงมาช่วงเวลาดังกล่าวด้วย เช่น เรื่องสั้น *สัญชาตญาณมืด* ของ อ.อุศุการ เรื่องสั้น *ท่อนแขนนางรำ* ของมนัส จรรย์รงค์ ทั้งสองเรื่องกล่าวถึงวัณโรค อาจจะกล่าวได้ว่าโรคร้ายนี้เป็นศัตรูตัวฉกาจที่รัฐบาลในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาจนถึงยุคก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และวัณโรคน่าจะเป็นเพียงโรคเดียวที่ผู้เขียนวรรณกรรมยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชูประเด็นความสำคัญของโรคร้ายแรงนี้มากกว่าโรคอื่นที่ปรากฏในเวลานั้น

ในบทความนี้ผู้เขียนจะกล่าวเฉพาะโรคบางชนิดที่ปรากฏในวรรณกรรมที่นำเสนอถึงศัตรูที่มองไม่เห็นของรัฐ เพื่อให้สอดคล้องกับตัวบทที่นำมาศึกษา โดยโรคที่มีอิทธิพลต่อความคิดของนักเขียน นั่นก็คือวัณโรค ขณะเดียวกันยังมีโรคจิตที่สอดคล้องกับทวิศักดิ์ เผือกสม (2550, หน้า 179) ได้อ้างถึงแถลงนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมโรคยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามว่าหนึ่งในโรคภัยที่สำคัญนอกจากวัณโรคแล้ว ยังมี โรคจิต ซึ่งจากการศึกษาตัวบทวรรณกรรมพบว่าการกล่าวถึงโรคดังกล่าวไว้ด้วย หากแต่โรคจิตอาจไม่ได้เป็นโรคร้ายแรงหรือโรคติดต่อได้เหมือนกันวัณโรค ดังนั้นบทความนี้จึงไม่ศึกษาถึงโรคจิต แต่จะปูพื้นความรู้เกี่ยวกับโรคจิตให้ผู้อ่านเข้าใจในเบื้องต้น

โรคจิตดูเหมือนเป็นโรคที่มีความร้ายแรงน้อยที่สุดในบรรดาโรคที่เกิดขึ้นในเวลานั้น แต่จากเอกสารเกี่ยวกับความรู้เรื่องการสาธารณสุขและการจัดตั้งกรมกองหน่วยงานที่เผยแพร่ในพ.ศ.2464 และเอกสารแถลงนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมโรค พ.ศ.2480 กลับชี้ให้เห็นว่าโรคจิตคือโรคที่เป็นปัญหาสำคัญในเวลานั้น แม้จะไม่ใช่โรคติดต่อ แต่อย่างน้อยก็เป็นโรคที่ก่อให้เกิด “ผู้ป่วยมีร่างกายซูบซีด ประกอบอาชีพไม่ได้ เยี่ยงคนปกติ ทำให้เกิดอุปสรรคแก่การกลิกรรม อุตสาหกรรม และการเจริญก้าวหน้าของประเทศ” (อ้าง หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ใน ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 179 สะกดตามอักษรวิธี) ส่วนในเอกสารโครงการตั้งกรมสาธารณสุข พ.ศ.2464 ก็มีการระบุข้อความเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงพยาบาลคนเสียจริตอย่างน่าสนใจว่า “การรักษาคนเสียจริตอยู่ในประเภทการบำบัดโรค...เพราะการรักษาคนเสียจริตมีวิธีพิเศษ” (พระกรณียกิจของพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, 2557, หน้า 37) แสดงให้เห็นว่าความร้ายแรงของคนเสียจริตหรือผู้ป่วยที่เป็นโรคจิตก็เป็นปัญหาสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองของชาติ เพราะจากเอกสารในปี พ.ศ.2464 มีการกล่าวถึงการจัดตั้งโรงพยาบาลคนเสียจริต และในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามก็มีการจัดโรคประเภทนี้ว่าเป็นโรคที่มีปัญหาหนักหน่อจากโรคไข้จับสันหรือมาเลเรีย วัณโรค โรคเรื้อน

วรรณกรรมที่กล่าวถึงผู้ป่วยเป็นโรคจิตในยุค 2480-2488 คือ *จำปูน* ของเทพ มหาเปารยะซึ่งได้ลงพิมพ์ในนิตยสารลีลา ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน 2485 กล่าวถึงผู้ป่วยเสียจริตอย่างอานวย ชายหนุ่มที่ผิดหวังจากความรักที่เขามีให้กับจำปูน และได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจด้วยเหตุการณ์ที่จำปูนกระทำอัตวินิบาตกรรม แม้อาการป่วยของอานวยจะถูกจำกัดความเพียงว่า “ในเวลานี้จิตใจของเขาไม่รับความรู้สึกนึกคิดอย่างใด ๆ ทั้งหมด นอกเหนือไปจากเรื่องที่มีกระทบจิตใจเขาอย่างรุนแรง” (เทพ มหาเปารยะ, 2531, หน้า 3) แต่หากมองวรรณกรรมยุคต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่าง *สัญชาติญาณมืด* ของ อ.อุดากรก็จัดว่าเป็นวรรณกรรมที่เปิดประเด็นเรื่องผู้ป่วยโรคจิตดังเช่นมานีหรือคุณแดงของคำเกิง ผู้มีเพชรสที่แตกต่างจากคนทั่วไป ถิ่นนับว่าเป็นโรคที่มีความสำคัญต่อการขัดขวางความเข้มแข็งของสุขภาพพลเมืองเช่นกัน เป็นต้น

ส่วนวัณโรคจัดว่าเป็นโรคร้ายแรงชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นไม่เฉพาะแต่ในพระนคร แต่ยังมีผลส่งไปถึงตามสังคมชนบทหรือดินแดนที่ห่างไกลจากการสาธารณสุขที่ดี อาจกล่าวได้ว่าวัณโรคจัดเป็นโรคที่ร้ายแรงและคร่าชีวิตพลเมืองในสังคมไทยไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามวัณโรคเป็นโรคที่คร่าชีวิตผู้คนมากที่สุดรองลงมาเป็นอันดับสองจากไข้มาเลเรีย (ยุวดี จอมพิทักษ์, 2545, หน้า 71) ถ้าเปรียบเทียบกับโรคที่ร้ายแรงในสังคมไทยปัจจุบันก็อาจเปรียบได้กับโรคมะเร็งซึ่งเป็นโรคที่

เกี่ยวข้องกับอาการเจริญเติบโตของเซลล์ที่ผิดปกติ หรือล่าสุดก็คือโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือ COVID-19 ที่มียอดของผู้ป่วยจำนวนมาก ในอดีตวันโรคเป็นโรคที่สามารถติดต่อได้และไม่มีทางที่จะรักษาให้หายขาด อาการของผู้เป็นวันโรคจะมีการไอแบบเรื้อรัง มีร่างกายซูบซีด เสียงแหบ มีไข้ มีเหงื่อออกในเวลากลางคืน บางครั้งอาจมีเลือดปนออกมากับเสมหะ หรือถ้ามีอาการรุนแรงก็จะผสมไอแบบมีเลือด นอกจากนี้ผู้ป่วยบางรายยังมีอาการน้ำหนักลดร่วมอยู่ด้วย

ในช่วงระยะแรกเริ่มของการระบาดวันโรค ผู้ที่ป่วยเป็นวันโรคจะถูกแยกตัวให้อยู่ห่างจากผู้อื่นและสังคม โดยผู้ป่วยจะอยู่ในที่มีอากาศปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ รับประทานอาหารดี ๆ มีการออกกำลังกายตามความเหมาะสมแก่ระยะของโรค มีหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ทรงให้พิมพ์เอกสาร “ทูลเบอร์คูโลซิส” เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเมื่อ พ.ศ. 2463 เกี่ยวกับลักษณะและอาการของผู้ป่วยวันโรค ตลอดจนวิธีการดูแลรักษาตอนหนึ่งว่า “การรักษาแต่คนไข้ นั้นยังไม่พอ ต้องกันไม่ให้โรคไปติดคนอื่นด้วย” และ “เวลาไอ จาม ต้องระวังใช้ผ้าหรือมือบังปาก น้ำมูก น้ำลาย จะได้ไม่กระเด็น ไปถูกคนอื่น ถ้ามีน้ำมูกออกเวลาจาม ควรสั่งออกไว้กับผ้าแล้วดมหรือเผาไฟนั้นเสีย” (อ้างสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ ในพิชานู พัฒนา, 2509, หน้า 318) ทั้งนี้การรักษาวันโรคในปัจจุบันจะแตกต่างในยุคก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะมีเวชภัณฑ์ ตลอดจนตัวยาที่สามารถรักษาวันโรคได้แล้ว แต่ถ้าผู้ป่วยไม่ดูแลตนเองจนปล่อยให้อาการวันโรคกำเริบก็อาจหายากขึ้น

พลเมือง(หญิง)กับสุขภาพ

ความเจ็บป่วยเป็นปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นกับร่างกายถ้าร่างกายนั้นมีความอ่อนแอ มีภูมิคุ้มกันต้านทานน้อยลง โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศเป็นเมืองร้อนด้วยแล้วนั้น การเกิดขึ้นของความเจ็บป่วยก็อาจจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ดังที่มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตจากฝรั่งเศสเมื่อได้เข้ามาอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้จดบันทึกเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวกรุงศรีอยุธยาไว้ และจากบันทึกนี้ลาลูแบร์ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดจากสภาพเมืองร้อนไว้ว่าโรคที่เกิดขึ้นในเขตเมืองร้อน มักจะหนีไม่พ้นโรคไข้ตัวร้อนหรือไข้จับสั่น โรคไอหวัด โรคไอหอบ โรคบวมทุกชนิดและโรคไขข้ออักเสบ (มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ แปลโดยสันต์ ท. โกมลบุตร, 2557, หน้า 129) นั้นแสดงให้เห็นว่าสภาพเมืองร้อนของสยามประเทศย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นกับเรื่องของโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะโรคสมัยใหม่หรือโรคที่เพิ่งเกิดขึ้นดังที่วันโรคนับเป็นโรคสมัยใหม่ที่เข้ามาตั้งแต่ พ.ศ.2463 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตามความคิดเกี่ยวกับเรื่องของร่างกายกับสุขภาพรวมไปถึงความแข็งแรงของร่างกายนั้น ความจริงเริ่มมีการตื่นตัวตั้งแต่สังคมไทยได้รับอิทธิพลตะวันตกราวสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ถึงแม้จะมีหลักฐานว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะมีความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ตะวันตก ดังที่มีการกล่าวถึงส่วนประกอบของยาใน ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ว่ามีส่วนผสมตามความรู้แบบเภสัชตะวันตกเข้ามาแล้วก็ตาม (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 21) หากหลักฐานที่ชี้ให้เห็น

ชัดเจนว่าการแพทย์แบบตะวันตกหรือแบบแผนสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยนั้นก็คือการเข้ามาของกลุ่มมิชชันนารีที่มาเผยแผ่ศาสนาและวิทยาการตะวันตกให้กับชนชั้นผู้นำในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะกรณีของนายแพทย์แดน บีช แบรดลีย์ที่สร้างชื่อให้กับการแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทยเวลานั้น เช่น การผ่าตัดครั้งแรกและการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 25) แต่ในขณะนั้นน่าจะมีการแบ่งกลุ่มผู้ที่มีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการแพทย์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ยังยึดโยงกับการรักษาแพทย์แบบแผนโบราณกับอีกกลุ่มที่มีความรู้จากตะวันตกและเชื่อมั่นกับการแพทย์สมัยใหม่ ดังนั้นวิทยาการการแพทย์สมัยใหม่ที่มีต่อสุขภาพของพลเมืองก็ยังไม่เจริญก้าวหน้าอย่างที่ควรเป็น

ความคิดเกี่ยวกับร่างกายพลเมืองกับสุขภาพนั้นเป็นนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญ โดยเฉพาะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าช่วงแรกของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ.2481-2487 สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่ภาวะแห่งความทันสมัย ความคิดของรัฐต้องการสร้างให้ชาติไทยมีความทันสมัย ความสมบูรณ์และความแข็งแรงของร่างกายพลเมืองก็เป็นวิธีการหนึ่งที่รัฐจะสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้นว่าเมื่อพลเมืองมีความสมบูรณ์และแข็งแรง ชาติก็มีความมั่นคง มีความเป็นอารยะเท่าเทียมกับนานาประเทศ รัฐจึงมีความพยายามที่จะสร้างวัฒนธรรมตลอดจนวิถีคิด ความเชื่อแบบใหม่ให้ประชาชน รวมไปถึงการแพทย์ที่ทันสมัยก็จะเป็นเครื่องมือที่จำเป็นสร้างพลเมืองให้ขึ้นไปตามอุดมคติที่รัฐต้องการ ท้ายที่สุดร่างกายของพลเมืองก็คือภาพแทนความมีอารยะของชาติได้ (ชาติชาย มุกสง, 2563, หน้า 186-187) ดังนั้นสุขภาพที่ดีของประชาชนก็คือสัญลักษณ์ของชาติที่ทันสมัย ถ้าชาติเต็มไปด้วยพลเมืองที่มีสุขภาพ ชาติก็มีความเข้มแข็ง แต่ถ้าชาติเต็มไปด้วยพลเมืองอ่อนแอ ความล้มเหลวของชาติที่จะมีความทันสมัยก็อาจไม่ขึ้นไปตามที่รัฐได้วางนโยบายไว้ได้

หนึ่งในนโยบายเกี่ยวกับสุขภาพของพลเมือง โดยเฉพาะผู้หญิง เป็นสิ่งที่รัฐตระหนักถึงและให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสุขอนามัยกับความเป็นผู้หญิงนั้น ถ้ามาพิจารณาบริบททางสังคมในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีและตรงกับช่วงที่ข้อมูลวรรณกรรมที่ผู้เขียนใช้เป็นกรณีศึกษานั้น กล่าวได้ว่าสุขอนามัยและสุขภาพของผู้หญิงเป็นหนึ่งในนโยบายที่รัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญ และเป็นหลักการข้อหนึ่งตามที่กำหนดไว้ในนโยบายการสร้างชาติโดยผ่านผู้หญิง ทั้งนี้ผู้หญิงไทยในยุค จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี จะต้องรู้จักการดูแลบำรุงร่างกายให้มีสุขภาพดี (นันทิรา ขำภิบาล, 2530, หน้า 68) การดูแลสุขภาพของผู้หญิงไม่ได้เป็นเพียงแค่หลักฐานยืนยันว่าเพื่อร่างกายที่แข็งแรงเท่านั้น หากแต่การดูแลร่างกายนั้นยังเป็นประโยชน์ “เพื่อสามารถที่จะเป็นแม่พันธุ์ที่ดี และเป็นกำลังในการสร้างพลเมืองให้แก่ชาติทั้งในด้านจำนวนและคุณภาพ” (อ้างคำกล่าวตอบของพนะท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในนันทิรา ขำภิบาล, 2530, หน้า 68) นั่นแสดงว่าการจัดวางตำแหน่งและสถานะของผู้หญิงในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่เพียงแต่เพื่อให้เป็นขวัญใจดอกไม้ของชาติ แต่ยังเป็นผู้มีหน้าที่ผลิตสร้างพลเมืองที่ดีให้แก่ประเทศชาติด้วย การมีสุขภาพดีของผู้หญิงจึงบ่งบอกถึงความเจริญของชาติในอีกความหมายหนึ่งด้วยนั่นเอง

หญิงคนชั่ว ข้างหลังภาพ พันทิพา : ภาพแทนวรรณกรรมกับ(วัน)โรคที่คุกคามพลเมือง

วรรณกรรมในช่วงก่อนและสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่มักจะเป็นวรรณกรรมประเภทนวนิยายที่ได้นำเสนอมุมมองของสังคมออกมาจากนักเขียน การเขียนนวนิยายในช่วง พ.ศ.2480-2488 โดยเฉพาะตัวบทที่กล่าวถึงภาพของโรคภัยที่มีต่อร่างกายพลเมืองในสังคมไทยแล้วนั้น ผู้เขียนบทความพบว่ามียุทธศาสตร์เรื่อง ในที่นี้ถ้ากล่าวถึงเฉพาะวัน โรค ผู้เขียนพบว่ามียุทธศาสตร์เรื่องที่ได้หยิบยกประเด็นความเจ็บป่วยของวันโรคมามากว่าไว้ในวรรณกรรม คือ หญิงคนชั่ว ของกัณหา เคียงศิริหรือ ก.สุรางคนางค์ พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกและครั้งที่สองในปีเดียวกันคือ พ.ศ.2480 *ข้างหลังภาพ* ของกุหลาบ สายประดิษฐ์หรือศรีบูรพา เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.2480 *พันทิพา* ของกัณหา เคียงศิริหรือ ก.สุรางคนางค์ เขียนขึ้นในยุครัฐนิยม (ตรีศิลป์ บุญจรัส, 2542, หน้า 44, 63 และ 93) นวนิยายทั้งสามเรื่องนี้เขียนขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2480 จนมาถึงยุครัฐนิยม

หญิงคนชั่ว ของ ก.สุรางคนางค์ เป็นวรรณกรรมที่สร้างความน่าสนใจและเรียกได้ว่าเป็นนวนิยายที่แหวกกระแสในช่วงปี พ.ศ.2480 ด้วยเหตุเพราะ หญิงคนชั่ว เป็นการเล่าเรื่องถึงผู้หญิงที่มีอาชีพเป็นโสเภณี เธอหล่อเลี้ยงดำรงชีวิตของตนด้วยเงินที่ได้มาจากการขายเรือนร่าง ก.สุรางคนางค์เปิดฉากเล่าถึงหวานซึ่งเป็นสาวตำบลเทพราช เธอถูกวิชัยหลอกเธอมาที่พระนครและทิ้งไว้ให้อยู่กับป่าตาดซึ่งวิชัยอ้างว่าเป็นคุณป้าของเขา โดยที่หวานไม่รู้เลยว่าป่าตาดมีอาชีพอะไรจนวันที่หวานรู้ว่าวิชัยไม่กลับมาหาหวานอีกแล้ว หวานจึงรู้ว่าป่าตาดมีอาชีพเป็นเจ้าของสำนักหญิงคนชั่ว หวานจำต้องประกอบอาชีพนี้โดยมีสมรเป็นเพื่อนสนิท ต่อมาหวานเปลี่ยนชื่อมาเป็นรื่นและประกอบอาชีพนี้จนกระทั่งมาพบกับวิทย์ อติพันธ์ ชายหนุ่มผู้มีตระกูลสูง รื่นหวังจะได้ใช้ชีวิตคู่อยู่กับวิทย์ แต่แล้ววิทย์ต้องไปแต่งงานกับผู้หญิงชั้นเดียวกัน โดยที่วิทย์ไม่รู้ว่ารื่นกำลังจะมีลูกกับเขา เมื่อรื่นได้ให้กำเนิดหนูน้อย รื่นกับสมรก็ได้ย้ายออกมาจากสำนักหญิงคนชั่วของป่าตาดมาอาศัยอยู่กันตามลำพัง ต่อมาสมรล้มป่วยและได้จากรื่นไป รื่นได้เจอวิทย์อีกครั้งและทราบว่าเขาได้แต่งงานกับจิตรา รื่นได้ฝากหนูน้อยไว้กับวิทย์ ก่อนที่รื่นจะจบชีวิตลงด้วยวัน โรคที่คุกคามชีวิตเธอมาอย่างช้านาน

ในขณะที่ *ข้างหลังภาพ* ของศรีบูรพา กล่าวถึงชีวิตของสตรีชนชั้นสูงผู้มีนามว่าหม่อมราชวงศ์กิริติได้สมรสกับเจ้าคุณอธิการบดี ต่อมาเจ้าคุณอธิการบดีได้พาหม่อมราชวงศ์กิริติไปประเทศญี่ปุ่น ทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติได้รู้จักกับนพพรนักเรียนไทยที่มาเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยริคเคียว นพพรชื่นชมหม่อมราชวงศ์กิริติแต่ในที่สุดเขาก็สามารถหักห้ามใจได้หลังจากที่หม่อมราชวงศ์กิริติได้เดือนสติ เมื่อ นพพรกลับมาที่ประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างหม่อมราชวงศ์กิริติกับนพพรก็กลับดำเนินไปอย่างตรงกันข้ามจากในอดีต นพพรได้แต่งงานกับปรีดี จึงทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติในขณะนั้นกำลังป่วยเป็นวัน โรคอย่างอ่อน ๆ มา 2 ปีแล้ว และกำลังเข้ารับการรักษา แต่หลังจาก 2 เดือนที่ได้ยินข่าวว่านพพรกำลังจะแต่งงานจึงทำให้อาการของโรคได้ทรุดลงและนำไปสู่การจบชีวิตลงของหม่อมราชวงศ์กิริติในที่สุด

ส่วน *พันทิพา* เป็นงานเขียนของ ก.สุรางคนางค์ ได้กล่าวถึงชีวิตของหญิงสาวผู้มีนามว่าพันทิพานันทวัฒน์ประพฤติผิดศีลธรรมด้วยการมีชู้ เดิมพันทิพารักอยู่กับ ร.ต.อภิชัย เรื่องยูธแต่แม่ของพันทิพาไม่ยินดีด้วย เพราะคิดว่าอภิชัยไม่มีฐานะ พันทิพาจึงได้แต่งงานกับนายชลัท ชาญณรงค์ สามีผู้หยาบใจเข้าใจหายใจ

ออกเป็นงาน ไม่ได้สนใจความรู้สึกของพันทิพา พันทิพาเป็นหญิงสาวที่มีความสามารถหลายด้านทั้งเรียนเก่ง เล่นดนตรี เธอจึงเป็นที่รักของคนทั่วไปไม่เว้นแม้แต่นายมนตรี ผู้ช่วยของนายชลัท ผู้ที่เข้ามาผ่อนคลายความรู้สึกว่าพันทิพายังมีคนยื่นเคียงข้าง พันทิพาทะเลาะกับ ชลัทอย่างรุนแรงด้วยเรื่องที่ว่าพันทิพาเป็นชู้กับมนตรี จึงทำให้พันทิพาหนีตามมนตรีไปโดยไม่มีใครรู้ว่าพันทิพาและมนตรีหนีกันไปที่ใด แต่ต่อมาพันทิพาก็ได้เห็นธาตุแท้ของมนตรีผู้ที่เธอเคยคิดจะฝากชีวิตเอาไว้ พันทิพากลับมาที่พระนครอีกครั้งพร้อมกับสภาพของคนป่วยเป็นวัน โรคและได้จากโลกนี้ไปในชีวิตวัยสาว

วรรณกรรมทั้งสามเรื่องนี้จะเห็นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับการนำเสนอภาพชีวิตแนวครอบครัวและสังคมทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาในตอนจบของวรรณกรรมทั้งสามเรื่องผู้เขียนปิดฉากจบด้วยการที่ให้ตัวละครเป็น โรคร้ายโรคเดียวกันทั้งหมดคือ “วัน โรค” ความน่าสนใจอยู่ที่ว่าการที่ผู้เขียนได้ให้ตัวละครเป็นวันโรคนั้น คือภาพนำเสนอของศัตรูที่รัฐมองไม่เห็นและไม่สามารถกำจัดออกไปได้ เป็นเหตุให้วันโรคซึ่งถือว่าเป็นโรคร้ายแรงที่สุดในปีพ.ศ.2480-2488 กลายเป็นศัตรูร้ายตัวฉกาจที่นักเขียนในยุคนั้นตระหนักถึงโรคร้ายไข้เจ็บที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพลเมืองนอกเหนือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ และหลังจากช่วงเวลานั้นวันโรคร้ายก็ยังเป็นโรคร้ายแรงที่ยังไม่มีทางรักษาให้หาย ดังที่ผู้เขียนบทความได้กล่าวไปแล้วว่ามีวรรณกรรมบางเรื่อง เช่น *สัญญาชานมมิต* และ *ท่อนแขนนางรำ* ที่ยังคงค้างความคิดเรื่องวันโรคยังคงกล่าวไว้ในตัวบทเวลาต่อมา

1. ปัจจัยหรือปฏิบัติการทางสังคมที่มีผลต่อการนำเสนอภาพแทนวรรณกรรมกับโรคร้ายไข้เจ็บ

อาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอวรรณกรรมในช่วง พ.ศ.2480-2488 ส่วนใหญ่มักนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาของสังคม ความสำนึกทางมนุษยธรรมที่มีต่อผู้ยากไร้มากขึ้น เพราะหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ทำให้นักเขียนมีโลกทัศน์ในการนำเสนอวรรณกรรมในลักษณะการเปิดเผยมุมมองของชีวิตบางมุมที่ผู้อ่านไม่เคยเห็นมาก่อน การเกิดสำนึกทางมนุษยธรรมในการนำเสนอเรื่องราวของชีวิตที่ไม่เคยเห็นมาก่อนสอดคล้องกับอุดมการณ์ของคณะราษฎรที่กล่าวถึงเสรีภาพและความเสมอภาคที่เท่าเทียมกัน นอกจากนี้การขยายตัวของเศรษฐกิจในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เป็นเหตุให้วรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าว มีการนำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นด้วย กล่าวคือภาพของชนชั้นสูงหรือผู้ดีถูกกำหนดความหมายจากระบบเงินตราแทนการกำหนดมาจากชาติกำเนิดดังที่เคยเป็นมา (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, หน้า 32-33)

การนำเสนอภาพของวรรณกรรม พ.ศ.2480-2488 จึงสอดคล้องกับปัจจัยการส่งเสริมให้ผู้อ่านเข้าถึงมุมมองชีวิตของผู้ยากไร้ขณะเดียวกันตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องการจะบอกว่าไม่ว่าชนชั้นใดก็ตามก็ถือการมีสถานะของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน เพราะแม้แต่โรคร้ายไข้เจ็บที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้เลือกเกิดกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทุกชนชั้นมีสิทธิเท่าเทียมที่จะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บขึ้นได้ เพียงแต่อาจมีข้อแม้จากระบบชนาภาพดังที่ตรีศิลป์ บุญขจร (2542, หน้า 33) กล่าวว่า “เงินกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถบันดาลความเป็นไปในชีวิต” สามารถบันดาลให้ผู้มีฐานะดีหรือชนชั้นสูงเข้าถึงการรักษาที่รวดเร็วและดีกว่า ในขณะที่ชนชั้นหาเช้ากินค่ำอาจจะต้องรักษาด้วยการประคับประคองอาการ ความเหลื่อมล้ำทาง

ชนชั้นแม้จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากกรณีความเจ็บป่วยใครมีสิทธิเข้าถึงการรักษาพยาบาลได้อย่างรวดเร็ว แต่ ก็ตอกย้ำว่าภาพของโรคภัยไข้เจ็บก็มีผลทำให้สังคมไทยในช่วงสมัยหนึ่งมีความหวาดผวากับ “ศัตรูที่มองไม่เห็น” ที่จะจู่โจมเข้าถึงร่างกายเมื่อใด ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเขียนนำเสนอวรรณกรรมกับความเจ็บป่วย ของพลเมืองนี้จึงต้องการชี้ให้เห็นถึงท้ายที่สุดแล้วความยิ่งใหญ่กว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือระบบชน ชั้นก็คือความเจ็บป่วยที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน

อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือนักเขียนถือว่าคนเป็นกระบอกเสียงของสังคมนอกจากนักเขียนจะเป็นส่วน หนึ่งของสังคม “เสียง” ของพลเมืองที่ต้องเผชิญกับความเจ็บป่วย การไร้ทางที่จะกำจัดโรคภัยให้สูญสิ้นจาก สังคม อาจไม่ได้หมายรวมถึงเฉพาะเสียงของพลเมืองผู้อยู่ในสังคม หากแต่รวมถึงนักเขียนผู้เป็น กระบอกเสียงที่อยู่ร่วมในสังคมนี้ด้วย การที่จะเป็น “เสียง” แทนให้พลเมืองเพื่อส่งไปถึงผู้มีอำนาจหรือผู้มี ความชอบธรรมในทางสาธารณสุขจึงเป็นหน้าที่ของนักเขียนที่ต้องบอกเล่าเรื่องราวความร้ายกาจ ความ โหดร้ายของศัตรูที่มองไม่เห็นส่งไปถึงยังผู้มีอำนาจสั่งการอย่างเด็ดขาดในการดำเนินการกำจัดโรคภัยไข้เจ็บ นี้ด้วย วรรณกรรมที่นำเสนอภาพความเจ็บป่วยของพลเมืองโดยเฉพาะวัน โรคนี้จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่นักเขียน นำเสนอผ่านภาพความน่ากลัวของอาการหรือการตายของตัวละครเพื่อให้รัฐตระหนักถึงความสำคัญของ โรคนำไปสู่การเร่งหาวิธีกำจัดโรคดังกล่าว

2. ผลกระทบของโรคภัยที่มีความรุนแรงต่อวิธีการดำเนินชีวิตของพลเมืองในสังคม

เมื่อกล่าวถึงวัน โรคและความรุนแรงของวัน โรคที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ความร้ายกาจของ โรคนี้คือ “เป็นแล้วตาย” ถ้าไม่รักษา หรือถ้าใครเป็นวัน โรคแล้วมักจะไม่ให้เข้าใกล้เกรงว่าจะติดเชื้อมัน โรค การก่อ รังความคิดเรื่องวัน โรคเป็นภัยร้ายใกล้ตัวพลเมืองนั้น อาจจะมาจากการตระหนักถึงในเวลานั้นยังไม่มี วิธีการรักษามายับยั้งวัน โรคนี้ได้ ต่อมาเมื่อการแพทย์ของไทยมีความก้าวหน้า วัน โรคสามารถหายขาดได้ถ้า มาพบแพทย์เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ดังที่ศรีบูรพาได้นำเสนอภาพตอนหนึ่งใน *ข้างหลังภาพ* ไว้ว่า “หม่อม ราชวงศ์กิริติได้ป่วยเป็นวัน โรคอ่อน ๆ มาประมาณสองปี เดิมทีก็เป็นที่เข้าใจกันว่า ถ้าได้รับการ รักษาพยาบาลเป็นอย่างดีแล้ว อาการของโรคก็จะไม่กำเริบรุนแรงจนถึงจะเป็นอันตรายแก่ชีวิตโดยเร็ว และมี หวังจะหายได้” (ศรีบูรพา, 2548, หน้า 151) การกล่าวถึงอาการเริ่มดีขึ้นของการป่วยเป็นวัน โรคของหม่อม ราชวงศ์กิริติ แสดงให้เห็นว่าขณะนั้นสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับภัยร้ายที่คุกคามคร่าชีวิตพลเมือง ในวงการ แพทย์ก็ได้ค้นพบตัวยาที่มาช่วยต่อชีวิตแม้จะยังไม่หายขาด แต่ถ้าดูแลรักษาร่างกายและปฏิบัติตามคำแนะนำ ก็จะไม่ป่วยได้

การเป็นวัน โรคในช่วงพ.ศ.2480-2488 นั้นมีความน่ากลัวอย่างไรนั้น ถ้าพิจารณาแถลงนโยบายของ รัฐบาล รัฐบาลมองว่าวัน โรคเป็นโรคที่มีปัญหาต่อการดำเนินชีวิตของพลเมือง แต่ไม่ได้พูดถึงการเป็น โรคติดต่อหรือความน่ากลัวของวัน โรค ความร้ายแรงของโรคนี้แม้แต่นักเขียนก็ยังเสนอที่สนะนี้ผ่านตัว ละครไว้ว่า “ถ้าเป็น โรคอื่นก็คงไม่ร้ายแรงถึงเพียงนี้หรอก” (ก.สุรางคนางค์, 2512, หน้า 424) ทั้งนี้การไม่ ดูแลสุขภาพปล่อยให้สุขภาพทรุดโทรมก็ยิ่งทำให้วัน โรคกำเริบขึ้นยากแก่การรักษา ซึ่งผลกระทบจากการ เป็นวัน โรคนี้เองที่รัฐบาลก็มองว่า “ใครมีร่างกายอ่อนแอต้องบำรุงกำลังให้แข็งแรงขึ้น ใครเลื่อมโทรมในอา

นามยถึงเจ็บไข้ ต้องรักษา” (อ้างสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี 24 มิถุนายน 2483 ใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 179) แสดงให้เห็นว่าวัณโรคเป็นโรคที่ร้ายแรงก็จริงแต่ไม่ได้เป็นโรคติดต่อห้ามให้ผู้อื่นเข้าใกล้ แม้แต่ในระยะหลังวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นที่นำเสนอปัญหาแตกต่างของวัณโรคอย่าง *สัญญาตญาณมืด* ของ อ.อุศรากรก็ยังกล่าวถึงมานีหรือคุณแดงภรรยาของคำเก็งที่รู้ว่าสามีป่วยเป็นวัณโรค เธอก็ยังดูแลและไม่ได้รังเกียจคำเก็งแต่อย่างใด

ผลกระทบของวัณโรคที่มีต่อชีวิตพลเมือง อาจจะมีเพียงแค่โรคนี้ทำให้ร่างกายพลเมืองอ่อนแอ ไม่สามารถทำงานได้ เมื่อทำงานไม่ได้ก็จะทำให้การพัฒนาประเทศชาติไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่ ในวรรณกรรมทั้งสามเรื่องที่ว่าละครเป็นวัณโรค ผู้เขียนวรรณกรรมกล่าวถึงอาการในระยะแรกคล้ายกับคนไม่สบายทั่ว ๆ ไป โดยเปิดฉากให้เห็นถึงความน่ากลัวของโรคว่ามีอาการและความรุนแรงที่น่ากลัว สร้างความน่ารังเกียจให้แก่ผู้ที่เข้าใกล้อย่างไร เช่น ใน *หญิงคนชั่ว* ก.สุรางคนางค์ได้สร้างภาพของสมร ตัวละครซึ่งเป็นเพื่อนของรินอาศัยอยู่กับป้าตาดก่อนออกมาอยู่กับริน ป่วยด้วยวัณโรคในลักษณะที่ว่า “มีแต่ปวดหัว หนาว สะท้านทุกวัน นอกจากนั้น ยังมีอาการไอถี่ ๆ แทรกขึ้นมาอีก” (ก.สุรางคนางค์, 2531, หน้า 138) หลังจากนั้น ริน ตัวละครเอกก็ได้ป่วยเป็นวัณโรค มีอาการในระยะแรกคือ “...เริ่มต้นเจ็บออกแอดลง สามวันดีสี่วันไข้... ไอแห้ง ๆ ร่างกายซูบ หัวใจอ่อนลงเป็นระยะ” (ก.สุรางคนางค์, 2531, หน้า 203) ต่อมามีอาการ “ไอแรง ๆ สองสามครั้งติด ๆ กัน บ้วนลงไปใกระโถน มีเลือดคละปนอยู่ด้วย” หรืออาการในยามนอนนั้น “คืนนั้นทั้งคืนรินนอนกระสับกระส่ายเพราะพิษไข้ ไอถี่ ๆ” (ก.สุรางคนางค์, 2531, หน้า 246) ส่วน *พันทิพา* ของ ก.สุรางคนางค์ อาการวัณโรคของพันทิพานั้นถูกนำเสนอออกมาในภาพของผู้หญิงที่มีสภาพร่างกายซูบซีดหมดเรี่ยวแรง ดังเช่น “ใบหน้าที่ฉันทเห็นนั้น มีเค้าเพียงบางส่วนของฉันทจำได้ว่าเป็นน้องหญิงนอกนั้น ตาลิกขุนมัว ริมฝีปากแห้ง แก้มตอบ” และมีอาการ “ไอแรง ๆ สองสามครั้ง หยุดไอแล้วก็ถึงอาการหอบถี่ ๆ” (ก.สุรางคนางค์, 2512, หน้า 426-427) แต่ถ้าถึงขั้นมีอาการหนัก จะมีลักษณะเช่นเดียวกับหม่อมราชวงศ์กิริติในช่วงหลังภาพ ที่ว่า “มีไข้อย่างแรง มีอาการเพื่อเป็นครั้งคราว” และ “เสียงนั้นแหบแห้งและแผ่วเบาจนแทบจะไม่ได้ยินถนัด” (ศรีบูรพา, 2548, หน้า 151 และ 155) สิ่งที่น่าสนใจในวรรณกรรมทั้งสามเรื่องคือ *หญิงคนชั่ว* และ *พันทิพา* ไม่ได้กล่าวถึงการรักษาอาการของการป่วยเป็นวัณโรคเลย แต่ใน *ช่วงหลังภาพ* กลับได้พูดถึงการรักษา โดยผ่านการเล่าเรื่องจากน้ำของหม่อมราชวงศ์กิริติที่เล่าถึงหม่อมราชวงศ์กิริติไปพบแพทย์ตามคำสั่งจนใกล้จะหายขาด แต่มาสองถึงสามเดือนหลังที่หม่อมราชวงศ์กิริติได้ฟังข่าวของนพพรเกี่ยวกับการแต่งงาน จึงทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติปฏิเสธการดูแลรักษาตนเองปล่อยให้สุขภาพทรุดโทรม

วัณโรคจัดว่าเป็นโรคที่ร้ายแรงที่สุดที่รองลงมาจากโรคอหิวาตกโรคที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องเข้ามาดำเนินการหาทางป้องกันหรือกำจัดโรคร้ายนี้ให้หมดสิ้นไป ความน่าสนใจจากการนำวรรณกรรมสามเรื่องที่ว่าด้วยการป่วยเป็นวัณโรคเข้ามาพิจารณาเกี่ยวกับบริบททางสังคมที่เป็นจริง จะพบว่าในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามมีนโยบายส่งเสริมร่างกายพลเมืองให้ความแข็งแรง เพราะพลเมืองคือกำลังสำคัญของประเทศชาติ ดังนั้นความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเปรียบเสมือนศัตรูที่มองไม่เห็นจู่โจมหรือเข้าแทรกแซงการทำงานของรัฐบาล ขณะเดียวกันรัฐยังใช้นโยบายที่ชูว่าร่างกายพลเมือง

คือความเข้มแข็งของชาติเป็นสนามการทดลองฝ่าฝืนกฎของธรรมชาติที่ว่าด้วยความตาย นั่นคือในระยะแรกที่เกิดวันโรคผู้ป่วยส่วนใหญ่มักจะเป็นแล้วตายไม่มีทางหาย ทำให้รัฐต้องหาทางควบคุมโรคนี้ได้อย่างโดยเร็ว การคิดค้นด้วยยาหรือแผนการบำบัดเพื่อชะลอชีวิตของพลเมืองจึงปรากฏขึ้นทุกวิถีทาง ดังที่นำเสนอผ่าน *ช่วงหลังภาพ* ที่ศรีบูรพาบอกว่าหม่อมราชวงศ์กิริติได้เข้ารับการรักษาวัดโรค ซึ่งถ้าเธอปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ก็จะทำให้อาการวันโรคนี้หายขาดได้ในที่สุด ประเด็นที่ศรีบูรพาเขียนไว้ในนวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นเหมือนการพยายามอธิบายถึงความเป็นจริงทางสังคมตอนนั้นว่ารัฐไม่นั่งนอนใจกับศัตรูตัวฉกาจนี้ เพราะถ้ามีพลเมืองป่วยเป็นวันโรคนั้นเท่าใด กำลังของประเทศชาติก็จะลดลง การแสวงหาวิถีทางในการเอาชนะศัตรูตัวร้ายนี้จึงเกิดขึ้น

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการทำให้โรคนี้หายจากร่างกายพลเมือง ผูกโยงกับความคิดเรื่องชนชั้นประการหนึ่ง กล่าวคือวันโรคไม่ได้เป็นโรคที่เกิดเฉพาะผู้มีฐานะหาเช่ากินค่าหรือฐานะปานกลาง แต่วันโรคยังเกิดได้กับชนชั้นสูงด้วย ซึ่งชนชั้นสูง ผู้มีฐานะหรือมีโอกาสในการเข้าถึงโรงพยาบาลจะได้รับการดูแลรักษา มากกว่าชนชั้นอื่น ดังที่ในวรรณกรรมทั้งสามเรื่องของผู้เขียนบทความได้ศึกษานั้น *ช่วงหลังภาพ* เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการมีสิทธิและโอกาสที่จะหายป่วยจากวันโรคนี้ได้เนื่องจากหม่อมราชวงศ์กิริติมีฐานะพอที่จะไปพบแพทย์และเข้ารับการรักษอย่างถูกวิธี ส่วนพันทิพานั้นเธอมีฐานะพอที่จะเข้ารับการรักษ เช่นเดียวกับหม่อมราชวงศ์กิริติ เพราะมีข้อความตอนหนึ่งจาก ร.ต.อภิชัย เรื่องยุทธหรืออ้วน อดีตคนรักของพันทิพาได้พยายามช่วยเหลือพันทิพาให้หายป่วยจากวันโรคปอด แต่พันทิพากลับประชดชีวิตที่เธออยู่กับชลัทท์ไม่มีความสุขด้วยการ “*เที่ยวทั้งกลางวันกลางคืน จนสุขภาพอนามัยทรุดโทรมอยู่แล้ว ครั้นมาได้รับความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจ...ยากแก่การรักษาพยาบาล*” (ก.สุรางคนางค์, 2512, หน้า 424) ขณะที่รุ่นกับสมรเป็นชนชั้นล่างที่หาเช่ากินค่า การจะไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลนั้นเป็นไปได้สำหรับเธอทั้งสอง ดังที่ ก.สุรางคนางค์ (2531, หน้า 138) กล่าวถึงโชคชะตาชนชั้นล่างที่ไม่ได้รับสิทธิและโอกาสในการรักษาว่า “*ความยากจนทำให้ไม่สามารถจะพาหมอรักษาแก้ไขเยียวยาได้ นอกจากจะกินยาแก้ไข้แอสไพริน คิวินิน ยาหอมเดาส์ไปตามประสา*” จากข้อความนี้ชี้ให้เห็นชัดเจนเลยว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นทำให้สุขภาพของพลเมืองไม่สามารถดำเนินตามนโยบายของรัฐที่ต้องการให้พลเมืองมีสุขภาพแข็งแรง ด้วยเพราะถูกกีดกันจากสภาพที่แตกต่างทางฐานะและชนชั้น ซึ่งเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่รัฐจะต้องเข้ามาจัดการ นอกเหนือจาก “*ศัตรูที่มองไม่เห็น*” เพื่อให้พลเมืองทุกชนชั้นมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการเข้าถึงแพทย์และโรงพยาบาล

3.นโยบายของรัฐบาลในเรื่องการสร้างร่างกายพลเมืองมีผลต่อการเขียนวรรณกรรม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นช่วงที่รัฐบาลให้ความสำคัญต่อเรื่องการสร้างร่างกายพลเมือง เพราะความเข้มแข็งของร่างกายจะทำให้ส่งผลกระทบต่อความเจริญก้าวหน้าของชาติด้วย นโยบายหลักใหญ่ ๆ ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้วางไว้เกี่ยวกับการสร้างร่างกายพลเมืองคือการเพิ่มจำนวนประชากรและการดูแลสุขภาพของประชากรให้มีความแข็งแรง (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, หน้า 179) รัฐในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามได้กำหนดการสร้างร่างกายพลเมืองที่

ปราศจากโรคภัยด้วยความรู้ทางการแพทย์เข้ามาจัดการและควบคุมสุขภาพ การที่จะทำให้หายป่วยได้จึงต้องพึ่งพาแพทย์ โรงพยาบาล จะรักษาตนเองให้หายเจ็บป่วยโดยไม่ต้องพึ่งพาสິงเหล่านี้ไม่ได้ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลมีนโยบายเรื่องการดูแลและสร้างร่างกายพลเมืองดังกล่าว จึงทำให้ส่งผลมาถึงนักเขียนในเวลานั้นเมื่อเขียนวรรณกรรมก็ย่อมจะต้องนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างร่างกายพลเมืองสอดแทรกในเนื้อหาด้วยเช่นกัน

การส่งเสริมให้พลเมืองมีสุขภาพแข็งแรง มีการนำเสนอถึงความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ มีระบบสาธารณสุขมูลฐานที่ทันสมัยและเอื้อต่อสุขอนามัยพลเมือง กลายเป็นองค์ประกอบที่ทำให้ให้นักเขียนได้ถ่ายทอดในวรรณกรรม ดังที่ผู้เขียนบทความได้กล่าวถึงว่ารัฐต้องการภาพของพลเมืองที่มีสุขภาพแข็งแรงอย่างไร และให้ภาพของโรคที่ร้ายแรงที่ต้องควบคุมผ่านการบรรยายตัวละครในตอนต้นของบทความ ซึ่งการนำเสนอภาพของร่างกายพลเมืองที่รัฐต้องการนอกจากจะแสดงถึงความเจริญทันสมัยของการแพทย์ในสังคมไทย ยังสนับสนุนให้เห็นว่ารัฐเข้ามาจัดการ ควบคุมและดูแลร่างกายเพื่อให้ร่างกายมีความแข็งแรงและจะมีประโยชน์ต่อไปในเชิงการผลิตของรัฐต่อไปถ้าพลเมืองไม่เป็นโรค และถ้าสามารถกำจัด “ศัตรูที่มองไม่เห็น” นี้ให้ลดน้อยลงไปหรือหายไป

มองอีกมุม : ความร้ายกาจของโรคคือสัญลักษณ์การประพาศติศีลธรรมของตัวละคร

ภาพของความเจ็บป่วยของตัวละครในวรรณกรรมอาจเป็นภาพแทนของนโยบายรัฐนิยมประการหนึ่งคือการประพาศติศีลธรรม กล่าวได้ว่าในยุครัฐนิยมนอกจากจะกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของพลเมืองแล้ว อีกบทบาทหนึ่งของรัฐนิยมยังกำหนดแนวทางวรรณกรรมด้วย นั่นก็คือรัฐนิยมไม่ให้นำเสนอวรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งเน้นการประพาศติศีลธรรม โดยเฉพาะเรื่องสามิและภรรยาผีหรือการคิดมีคนอื่นก็ถือว่าประพาศติศีลธรรม (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, หน้า 83 และ 93) ซึ่งวรรณกรรมที่ผู้เขียนบทความนำมาถกเถียงกลับนำเสนอเนื้อหาที่ตรงข้ามกับนโยบายรัฐนิยม ในประเด็นนี้ตรีศิลป์ บุญขจร (2542, หน้า 103) ได้อธิบายว่า “ยิ่งตีกรอบด้านศีลธรรม นักเขียนกลับนำเสนอแนวคิดและ โครงเรื่องที “แหวก” กรอบศีลธรรมด้วยการให้เหตุผลว่ามาตรฐานศีลธรรมไม่ใช่สิ่งเดียวที่จะตัดสินได้เพียงกรรมว่าผู้ใดดีหรือชั่ว เนื่องจากพฤติกรรมต้องมีพื้นฐานหรือสาเหตุจากสภาพแวดล้อมและการศึกษาอบรม”

แต่ในอีกมุมมองหนึ่งผู้เขียนบทความมีความเห็นว่าภาพที่ผู้เขียนวรรณกรรมนำเสนออาจมีลักษณะที่สอดคล้องตามนโยบายรัฐนิยมด้วยหรือไม่ เพราะการส่งเสริมการประพาศติให้มีศีลธรรมโดยเฉพาะสามิภรรยา ถ้าทั้งสองมีความซื่อสัตย์ มีความรักให้แก่กันย่อมจะสร้างพลเมืองที่ดีให้กับชาติเพิ่มขึ้น ดังนั้นถ้าสามิภรรยาประพาศติศีลธรรม สังคมไม่สามารถกำหนดบทลงโทษได้ แต่สำหรับนักเขียนอาจกำหนดบทลงโทษให้กับผู้ประพาศติศีลธรรมด้วยการให้ตัวละครที่ประพาศติศีลธรรมเป็นโรคร้ายและจบชีวิตลง เป็นการกำจัดเชื้อโรคร้ายในสังคม(ความหมายของมนุษย์)ให้หมดไป เป็นมุมมองอีกมุมหนึ่งที่ผู้เขียนกำลังมองว่าความตายของตัวละครที่เกิดจากวัณโรคนี้บังเอิญสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมวัฒนธรรมความซื่อสัตย์ของสามิภรรยาพอดี แม้วรรณกรรมบางเรื่องอาจเขียนขึ้นก่อนที่รัฐจะประกาศนโยบายรัฐนิยม

นี้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็น่าจะมีเค้าความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมศีลธรรมนี้ออกมาแล้วก่อนหน้านี้ นั้น เพียงแต่ยังไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้

1. กรอบศีลธรรมก่อนยุครัฐนิยม : วัลโรคกับความเจ็บป่วยของตัวละครที่ประพฤติผิดศีลธรรม

รัฐนิยมคือนโยบายที่คณะรัฐบาลมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำมาใช้เป็นแนวทางกำหนดความประพฤติและการปฏิบัติตนของพลเมือง รัฐนิยมเริ่มมีบทบาทในสังคมไทยประมาณ พ.ศ.2485 สาระสำคัญประการหนึ่งของรัฐนิยมคือส่งเสริมให้สามัคคีปรองดองแสดงความรักต่อกันรวมทั้งมีความซื่อสัตย์ ซึ่งการซื่อสัตย์นี้จะนำพามาสู่การผลิตพลเมืองที่ดีให้กับประเทศ ดังมีหลักฐานเกี่ยวกับการส่งเสริมความซื่อสัตย์ระหว่างสามัคคีและภรรยาในประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องวัชนธัมของฝั้วเมีย เมื่อ พ.ศ.2487 กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เมื่อชายหญิงผู้ใดได้รับเลือกให้เป็นคู่ครองกันฉันท์ฝั้วเมียแล้ว ทั้งสองฝ่ายก็จะต้องพยายามปลูกฝังความรัก ความซื่อสัตย์สุจริต ความเชื่อใจกัน ความเข้าใจกัน การรู้จักเอาใจกัน การรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกัน การให้อภัยกัน การช่วยเหลือกัน เพื่อความสดใสยืนยาวในการที่จะอยู่ร่วมเป็นคู่ฝั้วเมียกันไปจนตลอดชีวิต...เมื่อมีบุตร บุตรที่เกิดมาก็จะเป็นเด็กที่แข็งแรง สมบูรณ์ ไม่อ่อนแอไข้โรค มีจิตใจที่เฉลียวฉลาด ชาติใดมีพลเมืองดังกล่าวมาก ไม่ต้องสงสัย ชาตินั้นก็จจะเจริญรุ่งเรืองเข้มแข็ง

(ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องวัชนธัมของฝั้วเมีย, 2487, หน้า 12 สกัดตามต้นฉบับ)

สิ่งที่น่าสนใจใน ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องวัชนธัมของฝั้วเมีย ออกโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประธานกัมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเมื่อ พ.ศ.2487 ก็คือหลักการหนึ่งของการเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ ถูกกำหนดเป็นหัวข้อหนึ่งไว้ในประกาศเลยว่า “การไม่ประพฤติล่วงใจ” และสาระสำคัญที่เน้นถึงการไม่ประพฤติล่วงใจหรือนอกใจ เช่น “ไม่นอกใจไปนิยมยินดีชายอื่น” “ไม่กะทำตนสนิทสนมหรือเที่ยวเตร่กับชายอื่นจนเกินสมควร” “ไม่นำเอาเรื่องของชายอื่นมาพูดหรือสแดงความพอใจในชายอื่นจนเป็นเหตุให้แสดงใจฝั้ว” “พึงนึกถึงชีวิตและอนาคตของลูกอยู่เสมอ และนึกว่าฝั้วเป็นพ่อของลูกที่รัก” (ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องวัชนธัมของฝั้วเมีย, 2487, หน้า 17 สกัดตามต้นฉบับ) จะเห็นว่าการไม่ประพฤติล่วงใจหรือนอกใจที่ปรากฏในประกาศฉบับนี้เป็นแนวทางที่กำหนดความประพฤติของสามัคคีและภรรยาในยุครัฐนิยมที่อาจจะส่งผลให้วรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวนำเสนอภาพดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตามประกาศฉบับนี้ออกเมื่อ พ.ศ.2487 ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศฉบับนี้วรรณกรรมไทยบางเรื่อง ได้นำเสนอถึงภาพของตัวละครบางตัวที่แสดงภาพแห่ง “การไม่ประพฤติล่วงใจ” ไว้อยู่บ้างแล้ว ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ศรีศิลป์ บุญจรรย์ (2542, หน้า 93) กล่าวถึงการส่งเสริมของรัฐนิยมด้านความประพฤติที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมที่น่าสนใจในวรรณกรรมไทยในช่วงรัฐนิยม คือรัฐมีการควบคุมไม่ให้นำเสนอเรื่องที่ผิดไปจากจารีตสังคมที่ยึดถือปฏิบัติ การนำเสนอเรื่องราวของสามัคคีภรรยาที่มีชู้หรือแม้แต่เพียงแค่คิดนอกใจของสามัคคีภรณาก็ถือว่าผิดศีลธรรมแล้ว

อย่างไรก็ตามเมื่อมาพิจารณาวรรณกรรมสองเรื่องคือ *หญิงคนชั่ว* และ *ข้างหลังภาพ* พบว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องแต่งขึ้นก่อนที่รัฐนิยมจะมีผลบังคับให้พลเมืองปฏิบัติ มีการนำเสนอภัยร้ายที่คุกคามพลเมืองหรือที่ใช้คำว่า “ศัตรูที่มองไม่เห็น” นั่นก็คือโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัณโรคฝักแฝงไว้ในตัวบท ดังที่รึนใน *หญิงคนชั่ว* ของ ก.สุรางคนางค์ไม่ได้คิดนอกใจ แต่ด้วยอาชีพหญิงโสเภณีที่บริการให้กับชายผู้มีภรรยาหรือไม่มีภรรยาก็เปรียบเสมือนกระทำผิดศีลธรรม ขณะที่ *ข้างหลังภาพ* นั้นศรีบูรพาไม่ได้กล่าวว่ามีหม่อมราชวงศ์เป็นชู้กับนพพร เพราะการพบกันระหว่างหม่อมราชวงศ์กิริติกับนพพรตกอยู่ในการรับรู้ของเจ้าคุณอธิการมาโดยตลอด สิ่งที่สำคัญคือในสังคมขณะนั้นมีกฎเกณฑ์ทางสังคม ค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมเป็นสิ่งที่กำหนดการแสดงพฤติกรรมสามีภรรยาจึงทำให้รองรับความประพฤติของหญิงผู้มีสามีดังเช่นหม่อมราชวงศ์กิริติอยู่ด้วย

ทั้ง *หญิงคนชั่ว* และ *ข้างหลังภาพ* แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2480 ก่อนนโยบายรัฐนิยมเกี่ยวกับการควบคุมความประพฤติศีลธรรมจะประกาศออกมา แต่ถ้านำความคิดว่าแม้แต่การคิดนอกใจก็ถือเป็นผิดศีลธรรมในยุคที่รัฐนิยมได้ออกประกาศรัฐนิยมออกมาแล้วมาอ่านพฤติกรรมของรึนและหม่อมราชวงศ์กิริติ จะพบว่ารึนแม้จะรักคุณวิทย์คนเดียวมาตลอด แต่ด้วยอาชีพหญิงโสเภณีของเธอที่ต้องมอบความสุขให้กับชายอื่นที่เข้ามาแสวงหาหญิงอื่นนอกเหนือภรรยาของตนก็ไม่แตกต่างจากการทำผิดรัฐนิยม เพราะด้วยอาชีพบริการของเธอก็อาจทำให้ชายที่มีภรรยาแล้วมาประพฤตินอกใจได้เพียงเพราะความปรารถนาอันเร้นลับ ส่วนหม่อมราชวงศ์กิริตินั้นมีใจให้กับนพพรมาตั้งแต่ทั้งสองอยู่ที่มีตาเกาะ ความจริงนี้มาเฉลยเมื่อตอนที่นพพรมาพบหม่อมราชวงศ์กิริติตอนที่ป่วยเป็นวัณโรค และหม่อมราชวงศ์กิริติได้ยื่นภาพเขียนลำธารที่มีตาเกาะให้กับนพพรพร้อมทวนความหลังภาพเขียนนั้น ประโยคหนึ่งที่หม่อมราชวงศ์กิริติกล่าวขึ้นมาคือ “ความรักของเรา นพพร” (กุหลาบ สายประดิษฐ์ [ศรีบูรพา], 2548, หน้า 157) ถ้าหากถามว่าความรู้สึกที่หม่อมราชวงศ์กิริติเปลี่ยนแปลงไปคือเริ่มมีใจให้กับนพพรนั้น นอกจากที่มีตาเกาะแล้วยังมีเหตุการณ์ตอนใดอีกที่นำเสนอความรู้สึกที่เธอกำลังจะประพฤติผิดศีลธรรม หากต้องเก็บความรู้สึกนั้น ไว้ด้วยจริตและกรอบประเพณีของชีวิตชนชั้นสูง และแสดงผ่านทางโวหารการพูดอ้อม (periphrasis) (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2558, หน้า 130) นั่นก็คือการแสดงความรู้สึกของหม่อมราชวงศ์กิริติในตอนที่ต้องกล่าวคำอำลาแก่นพพรบนเรือก่อนกลับสู่สยาม หลังจากทีนพพรพยายามพรัว่า “คุณหญิงรักผมไหม?” (กุหลาบ สายประดิษฐ์ [ศรีบูรพา], 2548, หน้า 101) และหม่อมราชวงศ์กิริติก็กล่าวมาประ โยคหนึ่งพร้อมยกมือขึ้นปิดหน้าว่า “รีบไปเสีย ฉันแทบใจจะขาด” (กุหลาบ สายประดิษฐ์ [ศรีบูรพา], 2548, หน้า 102)

นั่นอาจหมายถึงว่าหม่อมราชวงศ์กิริติรู้สึกเพียงแค่อึดใจขึ้นมาถึงความรักของเธอที่มีต่อนพพรก็ถือว่าผิดศีลธรรมนอกใจสามีแล้ว ดังนั้นหม่อมราชวงศ์กิริติจึงต้องเก็บความรู้สึกภายในที่ผิดศีลธรรมเอาไว้ห้ามแสดงออกหรือเปิดเผยออกมา (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, หน้า 65) แต่เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งขึ้นก่อนยุครัฐนิยมจึงอาจจะเล็ดรอดออกจากการถูกกล่าวหาถึงความประพฤติผิดศีลธรรมของหญิงชนชั้นสูง การตายของหม่อมราชวงศ์กิริติจึงเป็นการตายของชนชั้นสูงที่พ่ายแพ้ต่อการเกิดขึ้นของชนชั้นกลางที่กำลังเพิ่มเป็นจำนวนมากในสังคมไทย ซึ่งนพพรก็เป็นหนึ่งในชนชั้นกลางที่กำลังมีบทบาท แต่ถ้ามองการตายของหม่อม

ราชวงศ์กิริติในยุครัฐนิยมก็เป็นการลงโทษหญิงชนชั้นสูงที่ประพฤติผิดศีลธรรมเพียงเพราะแค่คิดมีใจให้กับชายอื่นก็ได้ (คำ ผกา, 2556, หน้า 56) ถ้าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งขึ้นในยุคดังกล่าว หรือหม่อมราชวงศ์กิริติผู้ที่ไม่เคยประพฤติผิดศีลธรรมเพราะเธอเก็บความรู้สึกไว้ภายใน แต่ทำไมศรีบูรพาจึงจบชีวิตเธอลงด้วยวัณโรค ถ้าพิจารณาตามที่ตรีศัลป์ บุญขจร (2542, หน้า 68) กล่าวว่าความตายของหม่อมราชวงศ์กิริติคือการแสดงภาพชีวิตที่บีบคั้นของผู้หญิงในสังคมยุคเก่าที่ต้องเผชิญกับโลกสมัยใหม่และต้องพ่ายแพ้จนสิ้นชีวิตไป การใช้สัญลักษณ์วัณโรคเข้ามาอบความตายให้กับหม่อมราชวงศ์กิริติ ก็อาจไม่ได้หมายถึงว่าเธอต้องมาโชคร้ายเพราะมาเป็นโรคร้ายที่คร่าชีวิตพลเมืองในตอนนั้นเท่านั้น หากมีนัยยะเกี่ยวโยงไปถึงความล่มสลายของชนชั้นสูงที่ต้องถูกกำจัดไปจากสังคม เปรียบได้กับวัณโรค โรคร้ายที่ต้องกำจัดออกไปจากสังคมไทยเพราะเป็นภัยของรัฐ อันเนื่องมาจากเป็น “ศัตรูที่มองไม่เห็น”

2. การเป็นวัณโรคของตัวละครกับการประพฤติผิดศีลธรรมในยุครัฐนิยม*

พันทิพาจากเรื่อง *พันทิพา* ของ ก.สุรางคนางค์ เป็นตัวละครที่เป็นภาพแทนของผู้ประพฤติผิดศีลธรรมขัดต่อนโยบายยุครัฐนิยมอย่างชัดเจน เพราะนวนิยายเรื่องนี้แต่งขึ้นในช่วงยุครัฐนิยมพอดี ถ้าเรานำมาตรฐานของนโยบายรัฐนิยมที่ส่งเสริมให้ชายหญิงซื่อสัตย์มีความรักต่อกัน ไม่มีชู้ มาพิจารณากับพฤติกรรมตัวละครพฤติกรรมของพันทิพานี้ขัดแย้งต่อนโยบายรัฐนิยมอย่างเห็นได้ชัดเจนคือเธอมีชู้ที่เป็นสามี แต่ด้วยเหตุที่ชู้ที่ไม่ค่อยเอาใจใส่ดูแล พันทิพาจึงหันมาหามนตรีผู้ช่วยชู้และหนีตามกันไปในที่สุด การลงโทษของนักเขียนเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐนิยมที่มุ่งเน้นให้สามีและภรรยาแสดงความซื่อสัตย์ต่อกันก็คือการให้พันทิพาป่วยเป็นวัณโรคและจบชีวิตลงในที่สุด นับเป็นบทลงโทษที่นักเขียนได้แสดงให้เห็นว่ากรอบความคิดของรัฐนิยมที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้หญิงไม่คิดมีชู้ ประพฤติอยู่ในหน้าที่ภรรยาที่ดี ถ้าประพฤติผิดศีลธรรมก็เปรียบเสมือนเชื้อโรคร้ายของสังคมที่มีความรุนแรง เป็นเหตุผลหนึ่งรัฐจะต้องกำจัดออกไปจากการสร้างพลเมืองเพื่อความเข้มแข็งของประเทศชาติ และโรคที่นักเขียนนำมาเป็นการลงโทษผู้หญิงที่ประพฤติผิดศีลธรรมก็คือวัณโรคเพราะเป็นโรคที่มีแต่ผู้คนรังเกียจ ไม่กล้าเข้าใกล้ ก็อาจเปรียบได้กับการที่ผู้หญิงในยุครัฐนิยมประพฤติผิดศีลธรรม ผลแห่งการกระทำดังกล่าวก็ทำให้ “เสียง” อีกด้านหนึ่งของการเป็นโรคร้ายถูกให้ความหมายว่าเป็นภัยที่คุกคามต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัวอันเป็นจุดมุ่งหมายที่รัฐนิยมต้องการโฆษณาชวนเชื่อให้รู้ว่าชายและหญิงจะสร้างครอบครัวให้มั่นคง ผลิตทายาทได้ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกันนั่นเอง ถ้าปราศจากความซื่อสัตย์ต่อกัน แม้เพียงชายจะมีภรรยาแล้วหากแต่คิดถึงในใจอยากได้หญิงที่ไม่ใช่ภรรยาของตนก็ถือว่าผิด (อ่าง ยศ วัชรเสถียร ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2541, หน้า 157-158) จนการนำเสนอ

* ความจริงนวนิยายในยุครัฐนิยมที่แสดงถึงการที่ตัวละครประพฤติผิดศีลธรรมยังมีเรื่อง *แผ่นดินของเรา* ของแม่ทองคำที่กล่าวถึงภักคินีที่หนีตามเรนทร์ซึ่งเป็นคู่หมั้นของอัจฉรา พี่สาวไปด้วยความรัก ทั้งที่ภักคินีมีสามีอยู่แล้วนั่นก็คือธำรงชายวัย 40 ปี หากแต่ปลายทางชีวิตของภักคินีนั้นจบลงด้วยการเป็นโสเภณีและป่วยตายในที่สุด ในขณะที่เรนทร์ชายชู้กลับป่วยเป็นวัณโรค

วรรณกรรมในยุครัฐนิยมถูกกำหนดให้เสนอแต่ในสิ่งที่พึงามถูกต้องตามศีลธรรมรัฐนิยม ห้ามขัดต่อนโยบายรัฐนิยม

บทสรุป

จากการศึกษาโรคร้ายที่ร้ายแรงในยุค พ.ศ.2480-2488 พบว่ามีโรคที่รัฐประกาศให้เป็นโรครุนแรงอยู่หลายชนิด เช่น ไข้จับสั่นหรือมาเลเรีย วัณโรค กามโรค โรคเรื้อนและโรคจิต แต่โรคที่ร้ายแรงที่สุดและคร่าชีวิตพลเมือง รวมทั้งนักเขียนวรรณกรรมในยุค พ.ศ.2480-2488 มักนำเสนอมากที่สุดนั่นก็คือวัณโรค วัณโรคจัดว่าเป็น “ศัตรูที่(รัฐ)มองไม่เห็น” เพราะยังไม่สามารถกำจัดให้หายไปจากโรคที่ร้ายแรงได้ แม้ว่าอาการของวัณโรคจะไม่รุนแรงถ้าผู้ป่วยนั้นไปพบแพทย์รวมทั้งเข้ารับการรักษาอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็เหมือนศัตรูที่คอยรบกวนและแทรกแซงรัฐอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ต้องจัดการให้วัณโรคนี้หายขาดไปอย่างรวดเร็วที่สุด

ด้านนักเขียนวรรณกรรมก็ได้รับผลกระทบจากการรับรู้เกี่ยวกับโรคร้ายที่ร้ายแรง โดยเฉพาะวัณโรคอยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นจากตัวอย่างวรรณกรรมไทยที่ผู้เขียนบทความนำมากล่าวถึงเพียงสามเรื่อง คือ *ข้างหลังภาพหญิงคนชั่ว* และ *พันทิพา* วรรณกรรมไทยทั้งสามเรื่องเป็นผลผลิตมาจากนักเขียนผู้ใช้นามปากกาว่าศรีบูรพา และ ก.สุรางคนางค์ ซึ่งนักเขียนทั้งสองได้รับทราบเกี่ยวกับความร้ายแรงของวัณโรคจึงได้ถ่ายทอดลงเป็นเหตุการณ์หนึ่งของสังคมไทยในช่วงเวลานั้น การป่วยเป็นวัณโรคของพลเมืองในยุคนั้นจะพิจารณาจากบริบททางสังคมและการสาธารณสุขของรัฐ นำเสนอให้เห็นปัญหาใหญ่อย่างหนึ่งของรัฐที่จะกำจัดโรคร้ายนี้ให้หายไปอย่างไร ดังนั้นวิธีการหนึ่งที่รัฐนำมาใช้คือการส่งเสริมให้พลเมืองมีร่างกายที่แข็งแรง ไม่เป็นโรคและถ้าเป็นโรคก็ต้องรักษา ซึ่งก็เชื่อมโยงกับการแพทย์และสาธารณสุขในเวลานั้นที่ต้องมีความก้าวหน้าทันสมัย แต่การส่งเสริมให้พลเมืองมีสุขภาพที่แข็งแรงอาจจะสวนทางกับความเป็นจริงของสังคมอยู่บ้าง ตรงที่รัฐยังไม่สามารถกำจัดความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นลงไป จึงทำให้มีช่องว่างเกิดขึ้นระหว่างชนชั้นที่มีฐานะกับชนชั้นล่างที่หาเช้ากินค่ำซึ่งต้องมาป่วยเป็นโรคร้ายโรคเดียวกัน และฝ่ายหนึ่งมีฐานะพอที่จะพบแพทย์ รักษาให้หายกับอีกฝ่ายหนึ่งที่ต้องหาทานเองและเคาอาการแบบสุ่ม ๆ เพราะไม่มีเงินไปโรงพยาบาล ซึ่งวรรณกรรมทั้งสามเรื่องก็ได้ทำหน้าที่เป็นกระจกฉายให้เห็นความเหลื่อมล้ำของชนชั้นในสังคมบนเส้นทางของการเป็นโรคเดียวกันที่พลเมือง พ.ศ.2480-2488 ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ข้อสรุปของบทความเรื่องนี้จึงชี้ให้เห็นว่าแม้รัฐและสาธารณสุขจะมีมาตรการการป้องกันและควบคุมวัณโรคได้อย่างเต็มที่แล้วก็ตาม หากแต่ถ้ายังไม่สามารถกำจัดวัณโรคให้หมดไปจากสังคมไทยได้ ความน่ากลัวของการแพร่ระบาดของโรคนี้อาจทำให้ติดต่อกันง่ายขึ้นอย่างไม่รู้ตัว รวมไปถึงคร่าชีวิตมนุษย์ไปได้อีก ดังนั้นวัณโรคจึงอาจเป็น “ศัตรูที่ (รัฐ) มองไม่เห็น” อีกปัญหาหนึ่งที่รัฐต้องกำจัดให้หมดสิ้น พร้อม ๆ กับการที่ผู้เขียนวรรณกรรมก็ยังคงนำศัตรูตัวฉกาจตัวนี้มาถ่ายทอดสู่วรรณกรรมสมัยใหม่เรื่องอื่น ๆ ถ้าทราบใดโรคนี้อยู่กับสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

เอกสารปฐมภูมิ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.55/28. (2487). “เรื่องวัชโรคระหว่างฝั้ว-เมีย”.

เอกสารทุติยภูมิ

กัณหา เคียงศิริ (ก.สุรางคนางค์). (2512). พันทิพา. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.

กัณหา เคียงศิริ (ก.สุรางคนางค์). (2531). หลิงคนชั่ว. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ก้องสกล กวินรวีกุล. (2545). การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา). (2548). ข้างหลังภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

ชาติชาย มุกสง. (2563). จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2558). ปริศนาข้างหลังภาพของศรีบูรพา. ใน อ่าน(ไม่)เอาเรื่อง (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

ตรีศิลป์ บุญจรรย์. (2542). นวนิยายกับสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2550). เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทพ มหาเปารยะ. (2531). จำปูน รวมเรื่องเอก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่านไทย.

นัฏคา ศรียาภักย์. (2524). การควบคุมวัณโรคในประเทศไทย. ใน บัญญัติ ปริษณานนท์และสมบุญ ผ่องอักษร (บรรณาธิการ), วัณโรค (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมาคมปราบวัณโรคแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

นันทิรา ขำภิบาล. (2530). นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระกรณียกิจของพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทรที่เกี่ยวกับการแพทย์และการสาธารณสุข ข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข พิมพ์ถวายเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วันที่ 29 มกราคม พุทธศักราช 2495. (2557). นนทบุรี: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

พิชาญ พัฒนา. (2509). ความเป็นมาของการแพทย์เมืองไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ยุวดี จอมพิทักษ์. (2545). การแพทย์การสาธารณสุขเมืองไทย วิวัฒนาการความเป็นมาจากอดีต. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- รัตน์ฤทัย สัจจพันธุ์. (2541). วรรณคดีวิจารณ์ไทย พ.ศ.2453-2500. ใน *ทอไหมในสายน้ำ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ลักขณา ปันวิชัย (คำ ผกา). (2556). ช่างหลังภาพ: คุณหญิงกิริติผู้นำสงสาร. ใน *กระทู้ดอกทอง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- ลาตุเบร์, ซีมอง เดอ. (2557). *จดหมายเหตุลาตุเบร์: ราชอาณาจักรสยาม* (พิมพ์ครั้งที่ 4) (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.